

І. А. Шкурдзюк

ІДЭЙНА-МАСТАЦКІЯ АСАБЛІВАСЦІ
ПАЭМЫ МІКАЛАЯ ГУСОЎСКАГА
«NOVA ET MIRANDA VICTORIA DE TURCIS MENSE IULIO»

Pacem quam bellum probare.
Tacitus

Cedant arma togae, concedat
laurea laudi.

Cicero

Лацінская літаратура Беларусі прайшла доўгі і складаны шлях развіцця – ад поздняга Сярэднявечча (другая палова XV ст.) да канца эпохі Асветніцтва (першая палова XIX ст.). Лацінамоўная паэзія Беларусі, якая аб’яднала ў сабе багатыя традыцыі антычнай і хрысціянскай літаратур, народнай паэтычнай творчасці, знаходзячыся ва ўзаемасувязі і ўзаемадзеянні з літаратурным працэсам у странах Цэнтральнай і Заходняй Еўропы, адначасова з’яўлялася неад’емным фактарам культурнага развіцця беларускага народа. Як больш зрэлая і распрацаваная, чым маладая нацыянальная літаратура, валодаючы свойствам хутка пераадолюваць этнічныя межы, яна першай успрыняла навейшыя ідэалагічныя і эстэтычныя ідэі эпохі, тонка рэагавала на змяненні грамадскага ўсведамлення ў Еўропе. Маючы такое «авангарднае» палажэнне, лацінамоўная літаратура задавала тон развіццю не толькі нацыянальнай беларускай, але і полілінгвальных літаратур Беларусі. Не звязаная з карэнным этнасам у моўных адносінах, творчасць пісьменнікаў-лаціністаў Беларусі тым не менш з усёй выяўнасцю паказала сваю нацыянальную прыналежнасць у самім змесце. У ім знайшлі адлюстраванне самыя разнастайныя падзеі палітычнага і культурнага жыцця краіны, духоўныя пошукі беларускага народа, асаблівасці нацыянальнага менталітэту, рэаліі паўсядзённага жыцця розных слаёў грамадства.

Паэтычная спадчына Мікалая Гусоўскага (прыкладна 1477–1533 гг.) належыць да самых выдатных старонак новалацінскай паэзіі Беларусі пачатку XVI ст. У апошнія дзесяцігоддзі пераклады яго слаўтых твораў на беларускую і рускую мовы і іх даследванне – характэрная з’ява ў айчынным літаратуразнаўстве. Творчасць М. Гусоўскага ў Беларусі ў апошні час атрымала пэўнае адлюстраванне і ў айчынных манаграфіях (У. Дарашкевіч, Я. Парэцкі), і ў персанальных публікацыях беларускіх

літаратуразнаўцаў, гісторыкаў, філосафаў і паэтаў. Сярод прац, спецыяльна прысвечаных творчасці М. Гусоўскага, можна назваць толькі манаграфію Я. Парэцкага «Николай Гусовский» (Мінск, 1984) і раздзел, прысвечаны творчасці паэта, у кнізе У. Дарашкевіча «Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы» (Мінск, 1979).

Аднак сярод ужо добра вядомых твораў М. Гусоўскага – ліра-эпічнай паэмы «Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis» («Песня пра зубра»), рэлігійна-дыдактычнай паэмы «De vita et gestis Divi Hyacinthi» («Аб жыцці і подзвігах Святога Гіяцынта») і лірычных вершаў мы знаходзім у польскім выданні І. Пельчара (Hussoviani Nicolai Carmina... Edidit I. Pelczar. Cracovia, 1894) яшчэ адзін твор паэта, але не так шырока вядомы, тым больш падрабязна не аналізаваны з пункту гледжання яго ідэйна-мастацкіх асаблівасцяў – гэта эпічная паэма «Nova et miranda victoria de Turcis mense Iulio» («Новая і славуная перамога над туркамі ў месяцы ліпені»).

Крытэрыем адбору для характарыстыкі ідэйна-мастацкіх асаблівасцяў гэтай паэмы для нас з’явілася адсутнасць у азначаных вышэй манаграфіях, прысвечаных творчасці М. Гусоўскага, падрабязнага аналізу гэтай паэмы, таксама як і ў даследаваннях апошняга часу па старажытнай беларускай літаратуры (напрыклад: *Лойка, А.* Старабеларуская літаратура / А. Лойка. Мінск, 2001).

Таму мы ў дадзеным артыкуле паспрабуем азначыць некаторыя, найбольш важныя на наш погляд, яе рысы.

Паэма «Nova et miranda victoria de Turcis mense Iulio» была надрукавана ў 1524 г., праз год пасля выдання «Песні пра зубра» у Кракаве ў выдавецтве І. Віетора. Па дадзеных даследчыкаў, у наш час гэтае выданне існуе толькі ў адзіным экзэмпляры.

Спачатку М. Гусоўскі азначае тэму свайго твора: «De Victoria Sere-nissimi Principis et D. Domini Sigismundi Dei gratia Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae, Russiae Prussiaeque etc. Domini et Heredis adversus Turcos». Паэт падкрэслівае, пры якіх умовах ён напісаў свой твор: знішчэнне ворага апісана адразу ж пасля набытай перамогі. Сам М. Гусоўскі не браў удзелу ў бітве, ён абапіраўся на тое, што гаварыў пра гэтую перамогу сам народ-пераможца.

Як прызнаецца паэт, гэта невялікая паэма – 174 радкі элегічнага двуверша – была ім напісана ўсяго за адзін дзень:

Adversum voto tam breve tempus erat.
Una dies tantum scribendi contigit, una
Singula resciri non potuere die (163–166).

Слишком уж краткое время мешало, велело кончать.
 День лишь один я писал, не хватило для точности вестей¹.

Вядома, што гэты твор быў напісаны ўжо вельмі хворым паэтам:

Si licet et saevi patitur violentia morbi,
 Conabor tristi pectore laeta sequi
 Affectusque animi subducere nitar ab aegro
 Corpore, laetitiae cedat ut ipse dolor (1–4).

Если, пожалуй, тяжелая хворь мне не будет помехой,
 Грудью печальной отрадную песню попробую спеть.
 Чтоб исцелить свое сердце от тяжких страданий,
 Чтобы, ликуя, душа одолела отчаянья страх.

Аднак, нягледзячы на акалічнасці напісання, гэта паэма і зараз здзіўляе сілай увасаблення гераічнай тэмы, вялікім патрыятызмам. Твор прасякнуты страснай публіцыстычнасцю. М. Гусоўскага, уражанага гэтай перамогай над туркамі каля Трэмбоўля 2 ліпеня 1524 г., напаўняе радасць і гонар, што яна была здабыта простым народам. Паэма М. Гусоўскага – гэта яго грамадзянскі подзвіг, пратэст супраць супакоенасці гаспод перад ворагам, які можа кожны момант зноў пайсці вайною на родную паэту зямлю:

Sera, vident, res est, si proclametur ad arma
 Publica: spes in eis lapsa iacebat humi (25–26).

Поздно опомнились: вот призывают народ в ополченье.
 Духом упали, в отчаянье взор безнадежный застыл.

Паэт не называе ні імёнаў герояў сражэння, ні іх палкаводцаў, бо для яго галоўны герой і стваральнік гэтай славітай перамогі – сам народ.

Значная частка паэмы прысвечана апісанням тых жахаў, што прынесла гэтая бітва. Мы бачым, якім асабістым пачуццём напоўнена сэрца самога паэта ад смерці людзей. М. Гусоўскі супярэжывае, што ў гэты страшэнны час у сэрцы народа пахіснулася нават вера ў Бога. Паэт супрацьпастаўляе веру і адчай людзей, рэалістычна апісвае ўсе жахі і шукае філасофскія карані рэлігійных вераванняў народу [1, 102]:

Nic caecis plorat pueris, hic coniuge rapta
 Incucat mortem, quod sibi lenta venit.
 Excutit huic lacrimas et pectoral pressa dolore
 Vellit cuncubitus filia passa feros.
 Quam pater horrendo morientem vidit in actu

¹ Тут і далей пераклад Я. Парэцкага [1].

Et maiora sua morte tulissa putat
Ille utero gravidae transactum coniugus ensem
Atque una luget morte perisse duos.
Iamque salutifero dicunt convicia Christo (87–95).

Этот – убийство детей, а другой – похищение супруги
В жалобе горькой вещает, винит все медлящую смерть!
Слезы из глаз выжимают и сердце болью пронзают
Девушек стоны. Насилье ужасно, его не стерпеть!
Видит отец: погибают в несслыханных дочери муках,
Пытка терзает такая, что лучше уж бы умереть!
В чрево супруги беременной острый клинок погруженный:
Вид уничтоженных близких родных в жилах кровь леденит.
С уст богохульства срываются, бога проклятием поносят.

Палкаводзец звяртаецца да народу з заклікам перайсці ў наступленне, і калі загучалі барабаны – народ кінуўся ў бой. Тут мы бачым цудоўнае разгорнутае параўнанне паэта, які супастаўляе сражэнне з ненавісным ворагам барацьбе львоў і ваўкоў за набытую ахвяру:

Haud aliter capreas saevi insilure leones,
Dum ventrem torquet perniciose fames;
Debile non aliter rabies vesana luporum
Dente petit saevo dilaniatque pecus (135–138).

З хрысціянска-гуманістычных пазіцый М. Гусоўскі гаворыць, што за набытую перамогу трэба перш за ўсё дзякаваць Богу:

Debetur summo grata magna Deo (150).

Напрыканцы сваёй невялікай паэмы паэт скардзіцца чытачу яшчэ раз, як і на пачатку, што невялікі час і цяжкая хвароба не дазваляюць яму апісаць з усёй моцай гэтую велічную перамогу народа над туркамі (171–174).

Беларускі даследчык У. Дарашкевіч адзначаў і тое, што лепшыя месцы гэтага твора па-свойму, арыгінальна працягваюць ідэйна-эстэтычную лінію «Песні пра зубра» [2, 143].

Нягледзячы на кароткае жыццё, ва ўсіх сваіх творах М. Гусоўскі імкнуўся да таго, каб сэрцы яго чытачоў напаўняліся веліччу за гістарычнае мінулае свайго народа, за яго духоўную і фізічную сілу.

Такім чынам, асабіста-паэтычнае светаўспрыманне паэта – ягонны пратэст супраць любой барацьбы паміж народамі, заклік да міру – гэта значыць, ізноў, як і ў іншай паэме М. Гусоўскага «De vita et gestis Divi Nuacanthi» – прасласлаўленне хрысціянска-гуманістычных каштоўна-

сцяў, робяць твор, як і, напрыклад, славуата «Песня пра зубра» ці гераічны эпас суайчынніка паэта Яна Вісліцкага «Пруская вайна», пачаткам гераічна-эпічнай паэзіі, якая знойдзе сваё далейшае развіццё на землях Вялікага княства Літоўскага ў канцы XVI ст. [3].

Далейшы, больш падрабязны мастацка-эстэтычны аналіз паэмы Мікалая Гусоўскага «Nova et miranda victoria de Turcis mense Iulio», разгледжанне яе вобразаў і мастацкіх асаблівасцяў у параўнанні з паэмай «Песня пра зубра», пошук антычных рэмінісцэнцый, пачынаючы з «Іліяды» Гамэра, «Энеіды» Вергілія і да паэмы Стацыя «Фіваіда», а галоўнае – пераклад твора і каментарыяў да яго на сучасную беларускую мову як сродак зрабіць паэму нашага славуата новалацінскага паэта, песняра роднай зямлі шырока вядомай для сучаснага чытача – вось галоўныя задачы, якія ставіць аўтар гэтага артыкула.

Літаратура

1. *Порецкий, Я. И.* «На жертвоприношение черного быка», «Песня к Божественному Себастьяну» и «Победа над турками» Н. Гусовского / Я. И. Порецкий // Вопросы филологии. Вып. 3. 1973. С. 202–206.
2. *Дорошкевич, В. И.* Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы. Первая половина XVI в. / В. И. Дорошкевич. Минск, 1979.
3. *Кавалёў, С. В.* Гераіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI стагоддзя / С. В. Кавалёў. Мінск, 1993.

УДК 80(082)
ББК 80я43
Ф54

Редакционная коллегия:

кандидат филологических наук, доцент *А. В. Гарник*;
кандидат филологических наук, доцент *О. Г. Прокончук*;
кандидат филологических наук, доцент *А. З. Цисык*;
кандидат филологических наук, доцент *Г. И. Шевченко*;
старший преподаватель *К. А. Тананушко*

Рецензенты:

доктор филологических наук, профессор *А. А. Кожина*;
кандидат филологических наук, доцент *Т. П. Казакова*

Ф54 **Филологические** штудии = *Studia philologica* : сб. науч. ст. /
под ред. Г. И. Шевченко, К. А. Тананушко ; редкол. : А. В. Гарник
[и др.]. – Вып. VII. – Минск: БГУ, 2009. – 163 с.
ISBN 978-985-518-201-7.

В седьмом выпуске сборника «Филологические штудии» представлены статьи, посвященные проблемам классической филологии, рецепции античной культуры в европейскую, греко-латинской терминологии, даются переводы латинских текстов на белорусский язык.

УДК 80(082)
ББК 80я43

ISBN 978-985-518-201-7

© БГУ, 2009

ОБ АВТОРАХ

Гарник Антонина Васильевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Гомон Дмитрий Николаевич – кандидат филологических наук, доцент кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Забродская Ольга Святославовна – преподаватель латинского языка юридического колледжа Белорусского государственного университета.

Капитула Людмила Семеновна – доцент кафедры латинского языка и медицинской терминологии Белорусского государственного медицинского университета.

Кириченко Арина Владимировна – старший преподаватель кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Кузнецова Елена Леонидовна – преподаватель кафедры латинского языка и медицинской терминологии Белорусского государственного медицинского университета.

Мокрицкая Татьяна Петровна – преподаватель кафедры латинского языка и медицинской терминологии Белорусского государственного медицинского университета.

Мушнинна Людмила Николаевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры романского языкознания Санкт-Петербургского государственного университета им. А. И. Герцена.

Нарбутас Сигитас – доктор гуманитарных наук, доцент, ведущий научный сотрудник отдела иностранной литературы Института литературы и фольклора Литовской Республики.

Некрасевич-Короткая Жанна Вацлавовна – кандидат филологических наук, доцент кафедры современных иностранных языков факультета международных отношений Белорусского государственного университета.

Приставко Егор Владимирович – кандидат филологических наук, преподаватель кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Прокопчук Ольга Генриховна – кандидат филологических наук, доцент кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Сединина-Барковская Юлия Анатольевна – старший преподаватель кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Стрижевич Екатерина Викторовна – преподаватель кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Тананушко Кир Алексеевич – старший преподаватель кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Федосеева Татьяна Валерьевна – преподаватель кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.

Цисык Андрей Зиновьевич – кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой латинского языка и медицинской терминологии Белорусского государственного медицинского университета.

Шевченко Галина Ивановна – кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой классической филологии Белорусского государственного университета.

Шкурдюк Ирина Анатольевна – старший преподаватель кафедры классической филологии Белорусского государственного университета.